

Tachybaptus ruficollis

(Pall., 1764)

Perkozek

Rząd: perkozy, rodzina: perkozy

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny ptak lęgowy nizu. Regularnie, choć nielicznie zimuje w zachodniej części kraju.

Opis gatunku

Perkozek jest najmniejszym z krajowych gatunków perkozów, wyraźnie mniejszy od łyski. Długość ciała 25–29 cm, rozpiętość skrzydeł 40–45 cm, masa ciała 130–235 g, wyjątkowo ponad 300 g. Posiada zwartą, zaokrągloną sylwetkę, z krótką szyją, niewielkim dziobem i silnie wynurzoną z wody tylną częścią ciała. Efekt „wzniesionej rufy” jest szczególnie wyraźny zimą, gdy perkozek pływa z silnie nastroszonymi piórami na tułowiu. Często nurkuje. W sezonie lęgowym jest trudny do zobaczenia. Ukrywa się wówczas w roślinności szuwarowej, ale stosunkowo łatwo stwierdzić jego obecność, gdyż często odzywa się bardzo charakterystycznym silnym, trelującym głosem, brzęmiącym jak „bribribribribri”. Poza okresem lęgowym jest łatwiejszy do obserwacji. Chętniej przebywa wtedy na otwartym lustrze wody, choć na niewielkich rzekach i zbiornikach, w obecności obserwatora, zachowuje dużą ostrożność i wynurza się zwykle tylko pod osłoną brzoгу lub roślinności.

W ubarwieniu godowym obu ptaki (wiosna, lato) bardzo charakterystyczne są kasztanowate boki szyi, gardła i policzki oraz żółtawe, silnie kontrastujące z resztą ubarwienia, owalne plamy w kątach dzioba. Wierzch głowy i tułowia są czarnoszare, boki ciała nieco jaśniejsze. Ubarwienie spoczynkowe (jesień, zima) jest bardziej stonowane, z brunatnobrązowym wierzchem tułowia i głowy oraz płowobrązowymi bokami ciała, szyją i policzkami. Ptaki młode podobne są do dorosłych w upierzeniu spoczynkowym, ale z czarnym paskowaniem na bokach głowy.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Istnieje możliwość pomylenia perkozka z dwoma innymi gatunkami małych perkozów – zausznikiem *Podiceps nigricollis* (A008) i perkozem rogatym *Podiceps auritus* (A007), choć dotyczy to tylko ptaków w upierzeniu spoczynkowym. Zausznik i perkoz rogaty są jednak nieco większe. Poza tym w upierzeniu spoczynkowym charakterystyczne są dla ich ubarwienia tony czerni, szarości i bieli, podczas gdy u perkozka są to różne odcienie brązów i bieli.

Biologia

Gatunek o aktywności dziennej. W sezonie lęgowym żyje zwykle w pojedynczych parach. W okresie pozalęgowym bardziej towarzyski, tworzy nawet niewielkie stada, liczące co najwyżej kilkadziesiąt osobników.

Lęgi

Perkozek osiąga dojrzałość płciową w drugim kalendarzowym roku życia. Jest gatunkiem terytorialnym. Na terenach lęgowych pary pojawiają się zwykle po ustąpieniu lodów, w marcu–kwietniu. Gniazdo, w postaci pływającej tratwy, budują z materiału roślinnego. Może być ono umieszczone w miejscu na tyle płytkim, że opiera się o dno zbiornika. Gniazdo zazwyczaj jest zakotwiczone w roślinności szuwarowej, choć nieraz znajduje się pod osłoną pędów podtopionych krzewów. Wyprowadzane są 1–2 lęgi w roku, przy czym zniesienie złożone jest zwykle z 4–6, rzadziej 2–10 jaj. Do pierwszego lęgu perkozki przystępują w Polsce na ogół w drugiej połowie maja. Wysiadywanie trwa 20–21 dni i rozpoczyna się od pierwszego lub drugiego jaja, co powoduje, że pisklęta nie kłują się równocześnie. Podobnie, jak ma to miejsce u innych perkozów, przy schodzeniu z gniazda dorosłe

ptaki przykrywają jaja materiałem roślinnym. Pisklęta opuszczają gniazdo zaraz po wykluciu. Opiekę nad nimi sprawują oboje rodzice. Karmienie odbywa się przez podawanie pisklętom pokarmu do dzioba. Gniazdo, już po wykluciu się młodych, bywa czasem wykorzystywane jak platforma wypoczynkowa. Młode perkozki usamodzielniają się po 30–40 dniach, a zdolność do lotu uzyskują w 44.–48. dniu życia.

Wędrowki

Przełot wiosenny rozpoczyna się połowie marca i trwa do końca kwietnia, kiedy zbiega się z początkiem okresu lęgowego. Początek przelotu jesiennego, który jest mniej intensywny od wiosennego, zaczyna się w końcu sierpnia, jednak rozróżnienie osobników wędrownych i tych ze stad połgowych nie jest łatwe. Uważa się, że koniec wędrowki jesienniej przypada na przełom listopada i grudnia. W okresie wędrowki perkozek związany jest z różnymi typami wód śródlądowych, rzadko jest wówczas obserwowany na większych jeziorach i tylko sporadycznie na wodach Bałtyku.

Zimowanie

W Polsce regularnie zimuje jedynie w zachodniej części kraju, przy czym zjawisko to nasiliło się w ostatnim stuleciu. Zimą spotykany jest przede wszystkim na różnych typach cieków, gdzie szczególnie odpowiadają mu odcinki poniżej zbiorników zaporowych. Zimuje także na niezamarzających zbiornikach wód stojących, głównie przemysłowych, np. na osadnikach wód kopalnianych. Podobnie jak w okresie wędrowki, na wodach przybrzeżnych Bałtyku notuje się go wyjątkowo. Jak wynika z danych uzyskanych w wyniku obrączkowania, perkozki gniazdujące w naszej części Europy zimują w zachodniej i południowej części kontynentu.

Pokarm

Perkozek odżywia się głównie pokarmem zwierzęcym, okazjonalnie uzupełniając go roślinnym. Podstawą jego diety są postacie dorosłe i larwalne owadów, mięczaki, drobne skorupiaki, a z kręgowców larwy płazów i małe ryby. Zdobycz chwytą zwykle pod wodą w czasie nurkowania na głębokość do 1 m, rzadko 2 m. Może również żerować w inny sposób, np. zbierając pokarm z powierzchni wody lub z przybrzeżnej roślinności. W sezonie lęgowym w pokarmie perkozka zdecydowanie dominują bezkręgowce. Poza sezonem lęgowym, a szczególnie zimą, wzrasta w jego diecie udział ryb. Młode perkozki odżywiają się bezkręgowcami i drobnym pokarmem roślinnym.

Występowanie

Siedlisko

Perkozek gniazduje na różnych typach zbiorników wód stojących, takich jak: stawy rybne, starorzeczka, torfianki, małe oczka wodne, jeziora i zbiorniki zaporowe, a także na dłuższej utrzymujących się rozlewiskach rzek. Zdecydowanie preferuje wtedy płytkie, zeutrofizowane zbiorniki lub ich części,

silnie zarośnięte roślinnością szuwarową i bagienną, przy czym ten ostatni element siedliska decyduje o atrakcyjności miejsca dla perkozka jako terenu lęgowego. Stanowiska lęgowe istnieją nawet na zbiornikach o powierzchni poniżej 0,5 ha. Był stwierdzany jako lęgowy także w obrębie dużych miast, gdyż lepiej od innych gatunków perkozów znosi obecność ludzi w pobliżu miejsc gniazdowania. W sezonie pozalęgowym spotykany na różnych typach zbiorników śródlądowych, zimą tylko na niezamarzających, przy czym przestaje mieć wówczas dla niego znaczenie obecność bogatej roślinności szuwarowej. W odróżnieniu od innych gatunków perkozów unika w tym okresie wybrzeży morskich.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek szeroko rozprzestrzeniony w Europie, Afryce i południowo-wschodniej Azji aż po Nową Gwineę. Dotychczas opisano 9 podgatunków, z których w Europie występuje jeden – *T. r. ruficollis*. Obszar jego gniazdowania obejmuje całą zachodnią, środkową i południową część kontynentu. Brak go w północnej części Półwyspu Skandynawskiego, gdzie granica zasięgu przebiega w pobliżu równoleżnika 60° N. We wschodniej Europie występuje w krajach bałtyckich, w Białorusi i w Ukrainie oraz w zachodniej i południowo-zachodniej części Rosji. Zimowiska są zlokalizowane głównie w zachodniej i południowej części Europy, przy czym przez teren Polski przebiega wschodnia granica tego obszaru. Inny podgatunek, który jest osiadły, zamieszkuje Afrykę na południe od Sahary, tereny na południe od Morza Kaspijskiego, Indie i kraje południowo-wschodniej Azji. Pozostałe podgatunki zamieszkują tereny Azji okołorównikowej.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce perkozek gniazduje na terenie całego kraju, z wyjątkiem pasm górskich Sudetów i Karpat. Najwyżej położone znane stanowiska lęgowe w Sudetach to stawy w Mirsku na przedgórzu Gór Izerskich – 380 m n.p.m. W Karpatach lęgowe perkozki odnotowano na zbiorniku zaporowym koło Beska – 350 m n.p.m. Mimo obfitości zbiorników w niektórych rejonach północnej i północno-wschodniej Polski, np. na побереżu Bałtyku czy w Puszczy Augustowskiej, występuje tu mało licznie i w rozproszeniu. Brak informacji o gniazdowaniu perkozka w pewnych okolicach kraju może być efektem słabszej ich penetracji lub trudności z wykryciem tego skrytego w sezonie lęgowym gatunku. Dotyczyć może to np. dużych obszarów południowej części Mazur, północno-zachodniej części Niziny Mazowieckiej i Pomorza Środkowego.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny prawdopodobnie jest odpowiedni

BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Perkozek występuje na terenie wielu obszarów chronionych. Związana jest z nimi jednak stosunkowo niewielka część polskiej populacji gatunku, gdyż jest pospolity także w rejonach nieprezentujących szczególnych walorów przyrodniczych. Większe skupiska par lęgowych znajdują się w niektórych rezerwatach ornitologicznych, m.in. Stawy Miłlickie i jez. Świdwie.

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja lęgowa perkozka oszacowana została na 77 000–150 000 p. Najliczniej gatunek ten występuje w Turcji (8000–20 000 p.), w Niemczech (7 000–12 000 p.), w Wielkiej Brytanii (5900–12 000 p.) i w Rumunii (3000–10 000 p.). Liczebność perkozka w większości państw europejskich wydaje się być stabilna. Wielkość populacji zimującej oceniana jest na podstawie populacji lęgowej na ok. 230 000–450 000 osobników. Brak jest w Polsce danych do oceny liczebności krajowej populacji lęgowej. Szacunki figurujące w piśmiennictwie europejskim (7500–10 000 p.) nie są oparte na wiarygodnych danych. Nie zaobserwowano długotrwałego trendu zmian liczebności. Oceny dotyczące stanu populacji utrudnia fragmentaryczność danych oraz fakt, iż liczba gniazdujących par może w poszczególnych sezonach silnie fluktuować. Dzieje się tak przede wszystkim za sprawą zwiększonej śmiertelności w czasie surowych zim.

Ponieważ perkozek gniazduje w dużym rozproszeniu na wielu stanowiskach, można wymienić niewiele obszarów skupiających znaczne ilości par lęgowych. Do obszarów takich należą przede wszystkim ostoje ptaków: Dolina Baryczy z 220–320 p., Dolina Górnej Wisły, Dolina Dolnej Soły, Dolina Dolnej Skawy i Stawy w Brzeszczach – razem z ponad 200 p. oraz Dolina Nidy z 70–90 p.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- zagrożenia o charakterze antropogenicznym są generalnie słabo rozpoznane. Lokalnie istotne może być zanieczyszczenie wód, czym tłumaczy się np. obserwowany w latach 80. spadek liczby zimujących perkozów na Odrze;

- niekorzystny wpływ może mieć także utrata siedlisk lęgowych i wzrost penetracji ludzkiej. Jednakże niewielkie pod tym względem wymagania gatunku powodują, że czynniki te nie mają prawdopodobnie większego znaczenia.

Wśród czynników o charakterze naturalnym, które w warunkach naszego kontynentu mogą redukować liczebność perkozka, wymienia się surowe zimy. Ponieważ przez teren naszego kraju przebiega granica obszaru zimowania, czynnik pogodowy może działać w Polsce ze szczególną ostrością. Uważa się jednak, że wysoki potencjał rozrodczy gatunku pozwala straty te szybko rekompensować.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- zachować wszelkie niewielkie i płytkie zbiorniki wodne z bogatą roślinnością wynurzoną – nawet oczka wodne o powierzchni ok. 1000 m², które mogą być miejscami gniazdowania perkozka. Podstawowe znaczenie dla ochrony takich stanowisk mają także działania służące utrzymaniu bogatej roślinności wynurzonej.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- sukces rozrodczy w zależności od siedliska;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków lęgowych na losowych powierzchniach rzędu 100 km².

Liczenie ptaków prowadzone w czasie trzykrotnej, porannej kontroli, w okresie od maja do początków lipca, wszystkich, nawet bardzo małych, zbiorników wodnych posiadających strefę roślinności wynurzonej. Ze względu na skrytość gatunku konieczne jest zastosowanie stymulacji głosowej poprzez odtwarzanie głosu perkozka z magnetofonu.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
DOMBROWSKI A., RZĘPAŁA M., TABOR A. 1993. Wykorzystanie stymulacji magnetofonowej w ocenie liczebności lęgowych

A004

populacji perkozka *Tachybaptus ruficollis*, wodnika *Rallus aquaticus*, zielonki *Porzana parva* i kokoszki wodnej *Gallinula chloropus*. *Not. Orn.*, 34: 359–369.

- O'DONNELL C., FJELDSÅ J. 1997. Grebes – Status Survey and Conservation Action Plan. IUCN/SSC Grebe Specialist Group. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK. 59 s.
- DYRCZ A. 1991. Perkozek – *Tachybaptus ruficollis* Pall., 1764. W: Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska: monografia faunistyczna. Wrocław, s. 42–43.
- GORBAN I. 1997. *Tachybaptus ruficollis* Little Grebe. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance, London, s. 6–7.
- GROMADZKI M., CHYLARECKI P., SIKORA A. 1992. Ptaki lęgowe i zimujące w Polsce: wielkość populacji, trendy i wybiórczość siedliskowa. Msc. Ekspertyza wykonana dla ICBP.

- JĘDRASZKO-DĄBROWSKA D., CYGAN J. P. 1995. Lęgowe i zimujące ptaki wodno-błotne Warszawy. *Not. Orn.*, 36: 205–239.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MIELCZAREK P. 1992. Perkozek *Tachybaptus ruficollis*. W: Walasz K., Mielczarek P. (red.) Atlas Ptaków Lęgowych Małopolski 1985–91. Wrocław, s. 78–79.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Tomasz Janiszewski